

AGÁRDI PÉTER

A Magyar Rádió utolsó 15 éve¹**Prológ**

2004. július 7-én délután, öt óra és fél hat között Zelki János „leváltotta” Kondor Katalint, a Magyar Rádió Részvénytársaság elnökét. A *Klubrádió* Megbeszéljük című műsorába Bolgár Györgynek betelefonáló Zelki vélhetőleg megelégedte a saját intézményében történeteket, és szakmai-morális felháborodásában – nem kis személyes kockázatot vállalva – a nyilvánosság előtt „fölmondott” munkahelyi főnökének. Feltételezhetően amiatt is, hogy a *Rádióban* retorzió nélkül, sőt a vezetés hallgatólagos vagy nyílt támogatásával hangozhatnak el az elemi szakmai és emberi normákat durván sértő műsorok. Július 4-én vasárnap reggel például Szentmihályi Szabó Péternek a magyar nemzetből és kultúrából másokat (történetesen a Nobel-díjast Kertész Imre) kirekesztő, alig kódoltan antiszemita jegyzete.

Persze nem Zelkié az egyetlen példa a *Rádióban* dolgozók civil bátorságára. A legújabb Vasárnapi Újság-botrányra Győri László is nyílt levélben reflektált (Győri, 2004b). Korábban, 2002-ben pedig – mások mellett – Barát József fogalmazott meg egyszerre artikulált és szakszerű segélykiáltást (Barát, 2002) – lett is következménye. Ma már nem dolgozhat a *Rádióban*, még tart munkaügyi pere. Mindazonáltal ezek a tiszteletre méltó egyéni kiállások, továbbá a tulajdonosi kezelő testület, azaz a kuratórium baloldali-liberális szárnyának folyamatos tiltakozásai, a politikai és sajtónyilvánosságban elhangzó rendszeres kritikák, felszólítások, az Országos Rádió és Televízió Testület ismételt elmarasztalásai, sőt a Magyar Országgyűlés 2003-as és 2004-es határozatai sem képesek elérni, hogy elinduljon a korrekciós folyamat. Hogy helyreállítsák az intézmény törvényes működését, a közszolgálati rádiózás innovativitását és a nagy hagyományú, jövőre 80 éves műhely nemzeti, társadalmi, kulturális rangját.

Az elüzletiesedett és pluralizált, ugyanakkor a politikai küzdelmek által kivézetett média-nyilvánosságban mára – különösen az egy évtizeddel ezelőttihez képest – elhalkult a közszolgálati felelősséggel kapcsolatos minden aggodalom és szó. Már történelem (és bizonyos értelemben nosztalgia tárgya) az a szép és elementáris szolidaritás, amely az 1990 utáni első kormányzat (szélsőjobboldali „szabadcsapatok” által utcára is vitt) médiapolitikájával szemben bontakozott ki. Emlékeztetőül: a tiltakozó mozgalom a még állami rádió és a televízió kormányzati satuba fogása, megszarolása, a Göncz Árpád elleni hisztérikus kampány miatt, majd Gombár Csaba rádió- és Hankiss Elemér tévéelnök lemondatása, végül 129 rádiós 1994. március 4-i listás eltávolítása ellen szerveződött. Ez a mozgalom (amely a Demokratikus Chartának is egyik életre hívója volt) egy-két évre szólóan csatát nyert, az 1994-es kormányváltás után meg is kezdődött a törvényes viszonyok helyreállítása, de tartós győzelmet nem aratott. Legföljebb „finomult a kín”: újabban már nem a tömeges

¹ A *Médiakutató* c. folyóirat 2004. őszi számában publikált tanulmány másodközlése

elbocsátás, hanem inkább a Rákosi-kor felelevenített szalámitaktikája, az „egyenkénti leivadászás” a divat. Mintha minden hiábavaló lett volna, mintha a *Magyar Rádió*, a közszolgálati rádiózás a demokrácia áldozataként lassú halálra lenne ítélve. A politikai elitet százszor jobban érdekli a televíziók sorsa; sőt még az a látszat is terjedőben van, mintha 2002 után a jobb- és a baloldal között hallgatólagos megállapodás született volna: az utóbbiak „vihetik” a közszolgálati televíziót, de a Rádió „maradhatna” fideszes, illetve jobboldali kézben. Vélhetően és remélhetőleg nincs ilyen alku, de a szakmai sérelmekből és közérzetből táplálkozó *látszat* öngerjesztő módon anyagi erővé is válik.

A rendszerváltozás utáni 15. év médianyilvánosságában persze korántsem a *Kossuth Rádió* hír- és krónikaműsorainak „fesztelen” egyoldalúsága, esetenként harsány pártossága, nem a Vasárnapi Újság sűrű gyűlöletbeszéde és esetenként rasszista felhangjai, nem A mi időnk c. műsor bájoló elfogultsága, nem az időponttal, helyszínnel megjelölt jobboldali rendezvényekre mozgósító hirdetések, programajánlások gyakorisága és nem Kondor Katalin rádióelnök „politikailag pártatlan” közszereplései a fő események, hanem a globális információspiaci átalakulások és ezek hazai lecsapódása. Az elmúlt másfél évtized nyilvánosság-története egyébként – például Bajomi-Lázár Péter (2001), Farkas Zoltán (1990, 1991, 1993, 1997), Kéri László (2000, 2003, 2004a, 2004b) és Sükösd Miklós (1992, 1993, 1996) esszéi révén – meglehetősen ismert. E sorok írója – részben érintettként – szintén számos írásban, dokumentumközlésben és nyilvános beszélgetésben kísérelt meg reflektálni a történetekre, de ezúttal nem is a Rádió 15 éves politikátörténetét szeretné rekonstruálni. Annál is kevésbé, mivel a folyamatos médiaháborúk *legnagyobb rádiós vesztesége* elsődlegesen éppen nem a politika dimenziójában érhető tetten, hanem *a műsorszolgáltatás minőségének, szakszerűségének, frissességének és a hangzás kultúrájának hanyatlásában, továbbá a hallgatóság jelentős rétegeinek elvesztésében*. A médiapolitikai harci zaj elnyomta-elnyomja a mélyebben generálódó, a diszkrétebben hallható, illetve megtapasztalható fals „hangsávokat”.

Minden, ami elfogult politika, illetve annak látszik a *Rádió* körül, nemcsak *oka*, hanem egyúttal *következménye* is az intézmény sebezhetőségének és szakmai züllésének. A *hallható politikai elfogultság* többnyire szakmai hibákból fakad: a szerkesztői, riporterai, vezetői magatartás és képességek korlátaira vall, az alkotói elszűkülés, a megújulási képtelenség tünete, levezető szelepe, gyakran a középszerűség, az önérvényesítés menekülési vagy kompenzációs útja. Olykor persze a megtervezett játszma része, főleg a rejtett üzenetek, a manipulációk esetén, ahogy ezt legutóbb a 2004-es kora nyári választási kampány rádiós hírszerkesztése is bizonyítja (Monori Áron, 2004). Ez a szigorú minősítés persze igaztalanul általánosít; nem áll a *Rádió* egész műsorfolyamára, amelyből ma is számos érték és tehetség, zenei, irodalmi, sport-, ismeretterjesztő, ifjúsági, szórakoztató és alternatív stb. műsor idézhető fel. A műsoridő terjedelmileg nagyobbik részével – és korántsem csupán a zenével – valóban „nincs baj”, sőt vannak még szigetek és oázisok, hangzó irodalmi remekművek, bensőséges dialógusok, reveláló ismeretterjesztő percek, hiteles tudósítások, kitűnő kabarék, friss szolgáltatások. Mégsem jogtalan, ha úgy véljük: a főleg a hírszolgáltatást, illetve a *Kossuth Rádiót* jellemző riasztó tünetek a *Rádió* egészét hozzák hírbe.

Hallgatottság, presztízs és a rádiópiaci verseny

Egy médium, különösen a közszolgálati rádió értékének, frissességének aligha egyetlen mértéke a hallgatottság; hiba lenne a teljesítményt csak vagy döntően a

százalékok és a percek (reklámoztatási szempontból különösen figyelt) piaci versenye alapján megítélni. Mégsem tekinthetünk el ezeknek a mutatóknak a rövid felidézésétől: ez az egyik leglátványosabb, azaz leghallhatóbb tükrre ugyanis a hazai médiapiac átalakulásának az elmúlt 15 évben.

A különböző közvélemény- és médiakutató cégek nem használtak és használnak minden tekintetben összehasonlítható, egymásnak teljesen megfeleltethető szempontokat, mérési módszereket, fogalmakat és adatsorokat. Az üzleti érdekeltségű rádiók és televíziók hallgatottság- és nézettségvizsgálata, az egyes cégek és reklámügynökségek versenye, illetve a köztük lévő szakmai vita, presztízs-, illetve üzleti küzdelem maga is megér egy misét. A közrádió esetében mindazonáltal – anélkül, hogy belekezdenénk az egyes százalékok és percmutatók hitelességének a mérlegelésébe, s hogy választanunk kellene például a Gallup Intézet, az AGB Hungary, a Szonda Ipsos és a GfK Hungária között – elegendő most a tendenciákra, a mértékekre figyelni.

A *Magyar Rádió* műsorainak hallgatottsága már az 1980-as évek második felében, tehát még az intézmény monopolhelyzetében csökkenni kezdett: 1985-ben átlagos napi 135 percet mértek, 1986-ban 132-t, 1987-ben 125-öt és 1988-ban 109-et. Aligha kell itt részletezni az okokat (a televíziózás általánossá válása stb.), mint ahogy azt sem, mivel magyarázható az 1989-es újraemelkedés napi 113 percre, 1990 első felében pedig közel 160-ra (Lévai Béla, 1992). Ebben az időszakban, a rendszerváltozás éveiben lett a tömegkommunikáció a legnagyobb társadalmi közbizalommal övezett intézmény: a 100 pontos skálán 1988-ban, 1989-ben és 1990-ben a rádiók és a televíziók: 73, 75 és 69 ponttal az első helyen álltak (Závecz Tibor, 1999; Vásárhelyi Mária, 2002). Az 1990-es években, nem részletezve az egyes éveket, lassú csökkenés tapasztalható a hallgatottsági mutatókban. Igazi – ha nem is drámai és a három főadón jelentősen különböző mértékű – fordulatot az évtized harmadik harmadában a kereskedelmi rádiók és televíziók megjelenése és ádáz piaci versenye hozott. 1998 februárjában a *Kossuth Rádió* hír- és krónikaműsorait az úgynevezett *reach*-mutató szerint a releváns közönség 50 százaléka hallgatta, 2002 nyarán már csak 30 százaléka. De már egy év alatt, 2001-ről 2002-re fordulva 4 százalékponttal, 31-ről 27 százalékra esett a fővárosban a *Kossuth*, a *Petőfi* és a *Bartók* rádiópiaci részesedése, amiben az új típusú budapesti kereskedelmi rádiók megjelenése is szerepet játszott. A legnagyobb veszteséget, hallgatói kétharmadának egy évtized alatti elpártolását a *Petőfi Rádió* élte meg, nem kis mértékben vegyeskereskedés jellegű műsorkínálata és az URH-ra történt – egyébként indokolt – sávváltás miatt. Egy másik megközelítésből, az úgynevezett napi elérést figyelve ugyanezt a mértéket, a 20 százalék körüli térvéstést mutatja ki a *Kossuth Rádió*: 1998 februárjában 42 százalékos volt, 2004 januárjában 24 százalékos. A *Petőfi Rádió* ugyan ezen idő alatt 18-ról 12 százalékra esett vissza, a *Bartóké* tartósan 1 százalék körül mozog (A Magyar Rádió hallgatottságának alakulása... Szonda Ipsos: 2004; Gallup-jelentések – havonta; Vásárhelyi Mária, 2002). Egy friss, 2004-es nyári felmérés szerint a *Kossuth Rádió* a 15 évnél idősebb lakosság 31,3 százalékát, a *Danubius* 43 százalékát, a *Sláger* 42,2 százalékát, a *Juventus* 19,2 százalékát éri el. Az összes rádióhallgatáson belüli arányok (az úgynevezett *share*): *Kossuth*: 15,8 százalék, *Danubius*: 26,6 százalék, *Sláger*: 24,6 százalék, *Juventus*: 6,6 százalék (Szonda Ipsos–GfK Hungária Rádió Navigátor 2004. június).

A *Kossuth Rádió* tehát az elmúlt évtized során továbbra is az élmezőnyben maradt, hallgatottsága nem esett vissza olyan mértékben, mint a köztelevízió nézettsé-

ge, de az – egymással is versengő – *Danubius Rádió* és a *Sláger Rádió* egészében mára lekörözte. Ez önmagában nem tragédia, mégis figyelmeztető tény. De talán még megdöbbentőbb a közönség korosztályi megoszlása: míg a könnyűzenei jellegű kereskedelmi rádiók hallgatói között 23–40 százalékos arányban van képviselve a 18–29 éves korosztály, a *Kossuth* és a *Petőfi* esetében ez az arány 2,5–2,6 százalékos. A rendszeresen rádiózók mintegy fele ma már egyáltalán nem hallgatja a közrádiót, a megmaradt hallgatóság pedig megállíthatatlanul elöregedik (A Magyar Rádió hallgatottságának alakulása...Szonda Ipsos, 2004; Gallup-jelentések – havonta; Vásárhelyi Mária, 2002). Tény, hogy a leghallgatottabb hír- és krónikaműsor továbbra is a *Kossuth Rádió* Déli Krónikája, népszerűsége 2002-ben például megközelítette a felnőtt lakosság 12 százalékát, ami majdnem egymillió főt jelent. A *Kossuth*nak a nyugat-európai normás URH-vételére való – részleges, illetve fokozatos – átállása azonban egyelőre (a várakozásokkal szemben) nem igazán bővítette a program népszerűségét, inkább csak a középhullámról ide terelte át a hallgatóság egy részét. Minimálisan ugyan, de nőtt a *Bartók Rádió* CCIR-sávjának vonzereje a fiatalabb autórádiózók körében, de nem nagyságrendi a változás. A demokratikus nyilvánosság és a felnőtt politikai kultúra jelene s főleg jövője szempontjából aggasztó viszont, hogy a közrádióknak mára már jóformán nincs mérhető hallgatottsága a fiatal és a gyermekkorosztály körében (persze nekik szóló műsora is alig van). Nem magyarázható pusztán a fiatalok „apolitikusságá”-val, laza és szórakoztató életstílusmodelljével, rockzene-függőségével, hogy 90 százalékuk *csak* kereskedelmi rádiókat hallgat. Ahogy Vásárhelyi Mária összegezte a tendenciákat a 2001 tavaszi fölmérés alapján:

„a közszolgálati csatornák tipikus közönsége az idősebb, magasabban iskolázott, alacsonyabb jövedelmű vidékiek közül verbuválódik; a kereskedelmi rádió tipikus hallgatója a középfokú végzettséggel rendelkező vidéki fiatal” (Vásárhelyi Mária, 2002: 27)

Az elmúlt évek tapasztalata, hogy a szinte „médiapártként”, sőt „műsorpártként” működő modern populista pártok (nálunk elsősorban a Fidesz-MPSZ) a sztárkultusz paneljeivel tervezik, valósítják meg politikai rendezvényeiket, kampányaikat és a tipikus rádióhallgatói, televíziónézői szokásokhoz igazítanak minden politikai üzenetet, akciót is. Itt van tehát kiszámított funkciója a *Magyar Rádió* pártos elfogultságainak – azt a közönséget célozván meg, amely ma hallgatóságának a törzsét alkotja.

A magyar társadalom szabadidő-szerkezete az elmúlt 15 évben nagymértékben átalakult: a némileg megnövekedett szabad időn belül relatív és abszolút értelemben is tovább emelkedett a televíziónézésre fordított átlagos idő. A rádiózók, az összes hallgató létszáma mindazonáltal hozzávetőleg ugyanannyi, mint az 1970-es–1980-as években, csakhogy jelentős részüket a rendszerváltozás óta elhódították a kereskedelmi rádiók. Természetesen senki nem birtokol egy olyan normatáblázatot, amelynek alapján megszabható: mekkorának „kell” vagy akárcsak „illik” lennie a magyar közrádió hallgatottságának a kitágult média- és ezen belül rádiós piacon belül, ahol már körülbelül 170 országos, regionális és helyi program versenyez a hallgatók kegyeiért és a hirdetőik pénzéért. De hogy a rekonstruált tendencia egészében riasztó, sőt talán veszélyes, az felelősen kimondható. Mint ahogy a funkcionális analfabétizmus terjedésével, a hazai olvasás- és íráskészség romlásával (tehát nem csupán a rendszeres könyv- és sajtóolvasás sajnós látványos visszaesésével) kapcsol-

latos, a nemzetközi összehasonlításban különösen figyelmeztető trendek is komor társadalmi és nemzeti jövőt sejtetnek – s e kockázatokon túl egyúttal az elektronikus média növekvő kulturális felelősségére is felhívják a figyelmet.

Hogy mégsem csupán a szociológiai és a globalizációs „körülmenyek”-kel van baj, azt jól tükrözi a média és ezen belül a *Magyar Rádió* iránti közbizalom megroppanása is. Az az idézett közvélemény-kutatás, amely 1988–1990-ben a nyomtatott sajtót és az elektronikus tömegkommunikációt hozta ki győztesnek a közintézmények társadalmi presztízsskáláján, 1991-től komoly visszaesésről tanúskodik: egy év alatt 69-ről 63 pontra esett a sajtó és média bizalmi indexe. A további mérések: 1992: 61; 1993: 60; 1994: 54 – itt már csak a hatodik helyen áll a Rádió; 1995: 53; 1996: 54; 1997: 53 és 1998: 56. Závecz Tibor (1999) s több más elemző pontosan értelmezi is e tendencia jelentését, motívumait: a rendszerváltás éveiben frissen informáló, mindenre rákérdező, tabukat döntő, „politikacsináló”, egyszerre tradíció-őrző és új hangú tehetségeket piacra dobó *Rádió* 1991-től egyre inkább a média- és nagypolitikai csaták áldozatává vált. Fokozatosan elvesztette a hallgatók iránta megnyilvánuló, alapvetően a bátor tárgyilagosságából, az igényességéből és az innovativitásából fakadó bizalmát. Különösen 1993–1994 vall mélypontra, amikor az elnökétől, Gombár Csabától „megszabadított” *Rádiót* a Boross-kormány jóvoltából – a *Magyar Televízió*hoz hasonlóan – egy „tejfa”, azaz a teljes elnöki jogkörrel felhatalmazott alelnök, Csúcs László és csapata uralta. A Szirányi János túl rövidre szabott elnöklése (1994–1996) alatti egyértelmű színvonal-emelkedés és a műsorpolitika kiegyensúlyozottabbá válása már nem tudott gyorsan átváltódni a bizalmi index emelkedésébe. A médiatörvény életbe lépése után megválasztott Hajdu István első két évében volt esély a *Rádió* megítélésének, össztársadalmi elfogadottságának némi javulásra, a kiigazításra, a megújulásra, de a korábbi bizalomvesztésért a hallgatók mintha véglegesen a pluralizált médiapiacra „kárpótolták volna” magukat – az más kérdés, hogy mivel.

Napjainkban is tartja magát a *Kossuth* hírműsorainak, krónikáinak reggelente hét-kilenc, délben 9–11, este két-három százalékos hallgatottsága /1 % = 83 000 fő/ (A Magyar Rádió hallgatottságának alakulása... Szonda Ipsos, 2004; Gallup-jelentések – havonta). Az még talán érthető, ha a *Rádió* zeneileg is ízléstelen önreklámja milliós hallgatósággal dicsekszik. De az önpropaganda szervezői is jól tudják: a hárommilliós szám így nem stimmel, s ebben a „támogató” seregben szinte nincs 40 éven aluli. Még a részben (félében) a fiataloknak szerkesztett *Petőfi Rádió* eleve jóval kisebb táborában is alig. A magas – olykor félmilliót is meghaladó – hallgatottságával „mentegített” Vasárnapi Újság rendszeresen demagóg és szabálysértő műsorát (Terestyéni Tamás, 2003) sokak szerint ugyanakkor a hallgatók mintegy fele döbbenettel, ellenszenvvel, azaz mazochizmusból kíséri figyelemmel. Van, amikor viszont eleve nem számít a népszerűség. Kondor Katalin még a *Kossuth Rádió* főszerkesztőjeként kezdte meg a „szakmai” támadást Bolgár György modellteremtő élő telefonos műsora, a *Beszéljük meg!* ellen, de szándékát csak elnökként, 2002 januárjára tudta véghez vinni – elérve Bolgár „közös megegyezéssel” történő távozását. A szakmai „érvekbe” csomagoltan is politikai indítékok, a mundérvédő kifogások és a korszerű rádiózás felől képtelen műsorkritika részleteibe nem mehetek bele; 2002 elejének sajtója bőségesen dokumentálta a konfliktust, de már Bolgár 2000-ben megjelent könyve is megelőlegezte.

Míg máskor, ha védeni kell egy műsort, amelyik a szívükhöz közeli vagy az érdekszférájukba tartozik, a *Rádió* illetékesei a népszerűséggel érvelnek, most, Bolgár

műsorának felszámolásakor egyáltalán *nem volt szempont a hallgatottság*. Pedig ezt az éveken át hetente kétszer, hétköznap délután hallható, korrekten moderált és valóban friss, hiteles műsort 1998-tól hat-kilenc százaléknyi közönség kedvelte (ami feltűnően magas adat az idősávhoz képest); hogy azután a helyére kieroszakolt, Szóljon hozzá! rovatcímmel jelzett különböző programok 1,5–3 százalékos hallgatottsággal tündökölhessenek (Gallup-jelentések – havonta). S hogy az elvakultság a moralitást milyen mélyre tudja zülleszteni: amikor a kuratórium egyik ülésén a Beszéljük meg! főszámolása szóba került, a *Rádió* vezetői utólag azzal is mentegették döntésüket, hogy – úgymond – miféle ember az a Bolgár, aki olyan könyvet ad ki *hamarosán* a kezéből, mint a *Blikk*ben (egyébként a szerző és a kiadó tudta, engedélye nélkül) zaftos idézetekkel beharangozott *Vágy*. És a nyomaték kedvéért a kuratórium tagjai között még szét is osztatták a *Blikk* inkriminált oldalának sokszorosított fénymásolatát. Nem az a kérdés, hogy az akkor még meg sem jelent *Vágy* milyen könyv lett, hanem hogy miféle lejáratai eszközökkel dolgoztak, dolgoznak azok, akiknek semmi sem drága a *Rádió* presztízse (!) „védelmében”.

A profil, a műsorszerkezet, a műszaki infrastruktúra átalakulása és állapota

Legyünk igazságosak: az elmúlt 15 év nem csak dekadencia, leépülés a *Magyar Rádió*ban, s még kevésbé a magyar rádiózásban. Érdeemes fölillantani néhány tény, értéket, változást a rendszerváltozás és az azóta eltelt időből. Milyen volt és milyen is lett a hazai rádiózás 15 év alatt? A kereskedelmi rádiózás alapjait – mintegy ön-maga konkurenciáját – maga a pártállami *Rádió* rakta le 1986 júliusában az egy ideig csak németül szóló *Danubiussal*, amely eleinte és mindenekelőtt a hazánkban nyaralókként találkozó szétszakított német családokat vette célba. 1988-tól magyarul szólt, 1989 májusában pedig – még mindig a *Rádió* intézményén belül – folytatta a sort a *Calypso Rádió*, a poptarisznyás B. Tóth László vonzó kezdeményezése. Alig pár héttel azután, hogy megindult az első igazi, egyelőre regionális hatósugarú és külföldi tulajdonlású önálló kereskedelmi adó, a *Juventus Rádió*. Mára az országos, regionális és lokális kereskedelmi, illetve nonprofit rádiók változatos kínálata hallható az éterben.

Az 1989-ig elvileg közvetlen párt- és állami irányítású *Magyar Rádió* – a belső viták, konfliktusok mellett is – színvonalas teljesítménnyel, falakat tágító, bátor oknyomozó műsorokkal, megbízható hírszolgáltatással, pazar hangjátékokkal és dokumentumműsorokkal, eleven, sőt éles eszmecserékkel, hiteles rádiós személyiségeket érelve és struktúrájában is folyamatosan megújulva vett részt a rendszerváltozás folyamatában. Erősödött az egyes programok önállósága és saját karaktere. 1987-ben *Bartók Rádióra* keresztelték az úgynevezett „harmadik műsor”-t, és megindult a *Petőfi*n a Reggeli Csúcs, 1988. márciusban megünnepelték a Szabó család 1500. adását. Decemberben a Bagoly c., nagy tekintélyt kivívott beszélgetőműsor éjjeli rádióhidat létesített az *Amerika Hangja* rádióval, 1989 januárjától szólt a Cigányfélóra. A 168 óra, a Gondolat-jel és 1987 végétől a korai Vasárnapi Újság élen jártak a politikai nyilvánosság tágításában. Júniusban megrendítő élő közvetítést adott a *Rádió* Nagy Imre és mártírtársai újratemetéséről, decemberben pedig a romániai forradalom több eseményéről. A több hónapos alapos belső szakmai vitákban kihordott új műsorstruktúra szerint 1990 áprilisától – egyebek mellett – a *Kossuthon* bevezették az óránkénti híradást, és tovább növelték a három műsor önállóságát, frissességét.

A *Rádió* munkatársai közül többen 1987-től – Hárs István elnök tudtával és támogatásával (ha nem is feltétlenül politikai egyetértésével) – aktívan részt vettek a rendszerváltást előkészítő stratégiai tervezési és „alkotmányozási” folyamatban, amelynek legfontosabb médiapolitikai állomása a *Javaslat a sajtónyilvánosság reformjára* című dokumentum 1988. márciusi közreadása, majd a *Nyilvánosság Klub* létrehozása volt. 1988 őszétől Hajdu István és vezetőtársai – persze konfliktusokkal és tévedésekkel – arra törekedtek, hogy ne csupán „egyben tartsák” az intézményt a földrengéses változások közepette s megvédjék informálisan kivívott önállóságát, hanem hogy koncepcionálisan kidolgozzák és lendületbe hozzák tartalmi, műsorpolitikai és műszaki modernizációját is. Az 1990 augusztusától kinevezett új elnök, Gombár Csaba – elsősorban Gálik Mihály ügyvezető igazgatóra támaszkodva – felgyorsította a már korábban elindított belső modernizációs és racionalizációs folyamatokat. Korszerűsítette a műsorszerkezetet, intendánsi rendszert vezetett be, s bár szükségképpen okozott érdeksérelmeket is, néhány területen komoly eredményeket ért el. Törekvéseit azonban megtörte és eltérítette az 1991 második felétől kibontakozott médiaháború, illetve a *Rádióra* nehezedő jobboldali kormányzati nyomás, amely a komisszárként odahelyezett alelnökön túl belső támogatókra is talált. Mindez lényegében kettős hatalomhoz vezetett az intézményben, a *Rádió* műsor- és személyzeti politikája kezdett újra – de 1987–1990-hez képest történetileg immár nem indokolhatóan, szereptévesztően – átideologizálódni.

Az 1994-es kormányváltás utáni új vezetők a megalázott, illetve csoportosan el-távolított rádiósok rehabilitálásán túl számos szerkezeti és műsorpolitikai korszerűsítést is véghezvittek. 1994 második fele és 1995 a *Rádióban* is a médiatörvény szakmai és parlamenti előkészítése körüli viták és alkuk jegyében telt. Ezekhez is kapcsolódva, de mindenekelőtt belső indítatásból Szirányi János elnök, Simkó János és Magos György alelnökök példászerű szakmai alapossággal és demokratikus belső viták nyomán gyorsították föl a megrekedt hosszabb távú rádiós reformmunkálatokat. A tíz év múltán is újraolvasásra érdemes kitűnő *RÁK Riport* (Simkó János, 1995) jó alapkonceptiója lehetett volna egy modern nemzeti közszolgálati rádió létrejöttének. A médiajogi vákuumban és a pénzügyi ellehetetlenülés közepette, érzékelhetően „ideiglenes” felhatalmazással és a vezetői trió egységének megbomlásával azonban mindez jórészt ismét csak terv maradt. A médiatörvény 1996-os életbe lépése után – a jogszabály minden hibája ellenére – elvileg lett volna esély a *Rádió* gyökeres műsorpolitikai, gazdasági és infrastrukturális reformjára, de „a dolgok” ismét más irányt vettek.

1996 nyarától Hajdu István második (immár négyéves) elnöksége során elsődlegesen a súlyos pénzügyi hiánnyal megalapított intézménynek – a megnyílt és kiéleződött rádiópiaci verseny keretei közötti, a részvénytársasági formával, az új finanszírozási konstrukcióval összefüggő – gazdasági konszolidálására törekedett. Személyzeti politikájában pedig valamiféle nyugalomra, a megbékélésre, a kölcsönös sérelmek jegelésére tette a hangsúlyt. Ez a törekvés részben érthető és eredményes volt. Sikeresnek bizonyult a *Petőfi Rádió* és *Bartók Rádió* átállása a nyugati normás (CCIR) URH-hullámhosszakra. Bővült a műsoridő, erősödött, frissült a regionális rádiózás, kiszélesedtek a *Rádió* nemzetközi műsorkezelései, s vitathatatlan érdem, hogy – bár részben külső okokból – néhány év alatt pénzügyi egyensúlyba került a *Rádió*. Eközben azonban lefékeződtek a belső reformok, és Hajdu – vélhetőleg a megválasztásához elengedhetetlen politikai alkura tekintettel – túl nagy engedményeket tett az egyre hangosabb és revánsra váró jobboldal *Rádió*n kívüli és belüli

erőinek. Talán abban bízhatott, hogy ezzel meg tudja védeni az intézmény autonómiáját és belső békéjét, s egy újabb négyéves ciklusra is mandátumot szerez.

A magukat akkor „polgári oldal”-ként definiáló erőknél tett gesztusai ellenére Hajdu nem maradhatott. Egyéves interregnum, többszöri sikertelen választás után, a csak kormánypártiakból álló csonka kuratóriumi elnökség javaslata nyomán 2001 augusztusától Kondor Katalin lett az elnök. Az ő tevékenységének nemcsak a műsorpoltikai egyoldalúságok elszaporodása, a hírműsorok zömének szinte Fidesz közeli propagandaadássá torzulása az eddigi mérlege, hanem az igazi reformok elmaradása, elodázása is. E tekintetben csak folytatta elődje passzivitását, miközben látványos PR-akciókkal igyekezett a vállalkozásmenedzsment szemléletű stratégia-igazgató, valamint az infrastrukturális modernizáció látszatát kelteni és fenntartani.

Nem foglalkozhat ez a tanulmány a gazdasági, az infrastrukturális, műszaki és a szervezeti döntések, átalakítások folyamatával, illetve részletes minősítésével. Pozitívum, hogy az 1990-es évektől fölgyorsult a *Rádió* műsorkészítő műhelyeinek, majd archívumának a digitalizálása (ha számos átgondolatlan döntés jellemezte is az elmúlt 15 év informatikai beruházásait, intézkedéseit); racionálisabb és átláthatóbb lett a belső költséggazdálkodás, több mint 2000-ról 1300 körülre csökkent a dolgozók létszáma. 2002. december 1-jével végre megindult a *Kossuth Rádió* műsorának sugárzása a nyugati normás URH-sávokon – először a Budapesten és környékén fogható 107,8 MHz-en, s azóta ez a folyamat szélesedik, bővül. Előrelépés, hogy ma már az interneten is követhető a *Rádió* lényegében mindegyik programja.

Az új évszázad elejére azonban mindez kevésnek bizonyult. A *Rádió* lemaradóban van, nem csupán vagy nem elsősorban a kereskedelmi rádiókhoz viszonyított médiapiaci versenyben, hanem a *saját belső szükségletei és a társadalmi, nemzeti kihívások* tükrében is. Nemcsak az a baj, hogy a fiatal hallgatókat szinte teljesen elvesztette, és nincs esély a lassan a középkorba érő kereskedelmi rádió-hallgatók visszaszerzésére, hanem az, hogy nagy öntudattal emlegetett *nemzeti funkcióját* is egyre avíttabban tölti be. Részben pénzügyi okokból – a szerzői jogdíjak brutális emelkedése miatt is – csökken a hangjátékok, dokumentumjátékok, az igazi vitaműsorok, a „nagy dobások” és új komoly zenei bemutatók száma; az új kortárs magyar zeneművek alkotására irányuló belső mecénatúra lényegében meg is szűnt. Közzolgálati rádióként a *Kossuth Rádió* nem tudott válaszolni arra a kihívásra, amelyet a kereskedelmi hírrádiók hazai sikere (mindenekelőtt a – bár politikailag szintén egy irányba húzó, de műfajilag, szakmailag jól kitalált – *Inforádió*) jelent. S paradox tükör: az üzleti konstrukcióban működő *Klubrádió* „közzolgálatiban” működik, mint a közzolgálati műsorszolgáltatóként bejegyzett Magyar Rádió Rt., persze számos, innét elüldözött és oda emigrált kitűnő munkatárssal. A törvényhozók, a politikai elit felelőssége is, de a *Rádió* vezetőié legalább annyira, hogy az intézmény nem készült fel a már 1997-ben jó előre láthatóvá – tehát tervezhetővé – vált 2003–2004-es pénzügyi és infrastrukturális átalakulási kényszerre: a kereskedelmi rádióktól az ORTT-n, illetve a Műsorszolgáltatási Alapon keresztül befolyó milliárdos nagyságrendű úgynevezett koncessziós díj hét év utáni radikális csökkenésére. A *Rádió* finanszírozása a sugárzási költségek, a korszerűtlen infrastruktúra működtetése és a személyi kiadások nagysága miatt döntően külső tényezőktől, a költségvetéstől, illetve a parlamenti döntésektől függ, tehát a gazdaságilag az intézményen belül szűk a mozgástér. A *Rádió* vezetői igyekeztek, igyekeznek is kiegyensúlyozott és óvatos gazdálkodást folytatni, egy alapos és szakszerű elemzés ugyanakkor feltéte-

lehetően számos hibás döntésre, pénzpocsékolásra lelne és ezekre „magyarázatot” is találna.

Megítélésem szerint a menedzsment a foglalkoztatási és jövedelemszabályozási előírások – egyébként indokolt – módosítását ürügyként használta fel a szakmailag és politikailag elfogult leépítésekhez, ráadásul kapkodott is. A belső átszervezések gyakran költséges látszatintézkedések vagy éppen hogy a múltba mutatnak vissza (például a hírszerkesztőség lefokozása, a regionális és a külföldi adásoknak a *Kossuth Rádió* alá sorolása, az előbbieket koncepciótlan kezelése, illetve az idegen nyelvű műsorok egy részének leállítása stb.). Az új telephelyre költözéssel összekapcsolni remélt technológiai váltásra is „várakozva”, az évek során elavult az intézmény műszaki berendezéseinek jelentős része, miközben drága a karbantartás, gazdaságtalan az infrastruktúra működtetése. S egyáltalán nem látszik még az új rádiószékházba való költözés horizontja, s különösen nem a váltástól elválaszthatatlan *igazi belső reformok* koncepciója. Közszolgálati intézményhez nem méltó színvonalú és tartalmú a *Magyar Rádió* honlapja, ami nem is elsősorban pénzkérdés.

A valódi anyagi gondok, az üzleti érdeklődések sem indokolhatják azt, hogy – megszakítván a szerződéses folyamatot, ami persze mindkét félen múlik – a *Magyar Rádió Rt.* immár nem használja a *Magyar Távirati Iroda* sokoldalú és kiegyensúlyozott hírszolgáltatását. Meglátszik, hallható... Miközben sikk a kereskedelmi médiára panaszkodni, terjed a politika bulvárhírek „csinálása”, „közszolgálati” formában. Jellegzetes modellje ennek némely fontos tény bagatellizálása, illetve egyes politikusi vélemények hírértékű áleseményekké transzformálása. Sajnos bőven idézhetnénk példákat az elhangzó műsorok szerkesztési, nyelvi, műveltségi hibáira, a sokoldalú, kiegyensúlyozott, pártatlan tájékoztatás és a sokszínű nemzeti kultúra minőségelvű támogatása közszolgálati követelményeinek gyakori megsértésére.

Hangok, arcok, sztárok, egyéniségek

Mint valamennyi tömegkommunikációs intézményé, a *Rádió* népszerűségének is döntő feltétele a *hiteles saját hang*, amely a nagy formátumú szerkesztők, riporterek, műsorvezetők, bemondók személyiségéből „áll össze”. Különösen áll ez az éles rádiópiaci verseny idejére: sokan elsősorban egy-egy hang (név) kedvéért hallgatják ezt vagy azt a műsort, a sztárok – különösen a reggeli és az éjszakai műsorvezetők – „miatt” választják ezt vagy azt a kereskedelmi, közszolgálati vagy civil hullámhosszt. (Hogy mit is jelent a tényleges vagy bulvár értelmű *sztárság*, most hagyjuk.) Egy akkora műsoridejű és többszorosított intézménynél, mint a Magyar Rádió Rt., ez persze igen sokféle karaktert, egymástól lényegesen eltérő – „alternatív” – hangvéltelt feltételez.

A *Magyar Rádió*nak a szigorúbb időkben, az 1950-es–1980-as években, jóval a rendszerváltás előtt is (túl zenei együtteseiben) markáns személyiségek – élők és már elhunytak – adtak rangot. Hogy véletlenszerűen és talán szubjektíven néhány nevet említsek a különböző periódusokból: olyanok, mint például Benedikty Béla, Borenich Péter, Cserés Miklós dr., Domány András, Eke Károly dr., Erős Anna, Farkasházy Tivadar, Gömöri Endre, Györffy Miklós, Hegyi Imre, Ipper Pál, Kaposy Miklós, Kerényi Mária, Kispista István, Komjáthy György, Kovalik Márta, Körmeny László, Kristóf Gábor, Kroó György, Kulcsár István, Lázár Eszter, Lipovecz Iván, Marton Frigyes, Mester Ákos, Meixner Mihály, Molnár Aurél, Molnár Tibor, Novotny Zoltán, Ördögh Csilla, Petress István, Randé Jenő, Rapcsányi László, Rékai Gábor, Salgó László, Sebestyén János, Sediánszky János, Simonffy Géza, Sinkó

Péter, Sós-kúti Márta, Szabó Éva, Szél Júlia, Szepesi György, Szilágyi János, Török Tamás, Vajek Róbert, Váradi Júlia, Varga Géza. Az 1970-es–1980-as évek korlátozott, de táguló, „húzd meg–ereszd meg”-pluralizmusa felettébb kedvező volt a – sokak szerint – szürke alapszínű Kádár-kori nyilvánosságból való kiemelkedésre. Az ekkor mikrofonhoz jutók közül számosan nyújtották a személyiség fedezetét az érdes nyíltság tónusához, a kulturális-művészi kísérletezéshez, az értéknépszerűsítés szenvedélyéhez, az intimitás légköréhez vagy éppen a felszabadító humorhoz. A *Rádió* mindig is a tömegkommunikációs és sajtónyilvánosság felnevelő és röptető iskolája volt; a magyar televíziózás káderbölcsője az 1950-es–1960-as években, de monopóliumának megszűnésével, a rendszerváltozás után meginduló kereskedelmi médiumok is innét vitték el a legtöbb újságíró, arcot és vezetőt.

Mégsem intézhető el ezzel a *bölcső-, iskola- vagy átjáróház-effektussal* az a tény, hogy a *Rádió* az elmúlt 15 évben *elvesztette mértékadó személyiségei túlnyomó többségét* és egy évtized során alig nevelt ki tehetséges újakat. A *Rádió* hangját jelentették azok az állandó munkatársak, akik – ismét egy önkényes névsor: Aczél Endrétől Bajor Nagy Ernőn, Bodor Pálon át Lévai Júliáig és Pintér Dezsőig – külsősök voltak ugyan, de nagyon is részei lettek a *Rádió* identitásának; nos az ő soraikat is erősen és méltatlanul ritkították a rendszerváltozás utáni másfél évtized hullámválsai. A külsősök közé számítom a magyar színészet és előadóművészet legjavát, akik döntő szerepet játszottak az anyanyelvi, irodalmi, zenei kultúra népszerűsítésében; sokuk második, sőt akár első otthonának tartotta a *Rádiót*. Az elmúlt évtizedben jelentősen csökkent a hangjátékok, a vers- és prózaműsorok száma; így a színészek többsége is elmaradt a *Rádióból*. De a legmegdöbbentőbb azok nagy száma, akiket – szabályosan vagy törvénytörtő módon – elbocsátottak, avagy akik számára főnökeik olyan szellemi, műsorpolitikai és anyagi helyzetet teremtettek, hogy távozni kényszerültek. Ez nem munkajogi kérdés, számos esetben „közös megegyezés”-ről szól a papír, de gyakran tetten érhető a kiszolgáltatottságból fakadó menekülés is. Természetesen minden élettörténet, pályaalakulás és sors egyéni, nem modellezhető, de *a rádiós elit – a Magyar Rádió hangját megtestesítő gárda – ilyen mértékű és gyorsaságú eltávozása* a hallgatottság körülbelül 20 százalékos csökkenésének, a közönység- és piacvesztésnek is meghatározó oka lehet.

A *Magyar Fórum*ban a jelenlegi elnök, Kondor Katalin is panaszkodott a személyzeti, munkaügyi gondokra. Szerinte a Magyar Rádió elnökének munkaügyileg is meg van kötve a keze, „mert nem az ő általa kiválasztott emberekkel dolgozik, ami természetes is egy költségvetésből működő »állami cégnél«”. Hogy valóban nem lett volna módja az elnök asszonynak megválasztani közvetlen munkatársait, mindenekelőtt alelnökeit és a munkáltatói jogú középvezetőket, az bizony nem áll meg: őket ugyanis maga választotta és nevezte ki. Sőt éppen e választottak jelentős részével „van baj”. De folytatom az idézetet:

„Az viszont teljesen abszurd állapotokat teremt a munkaügy területén, hogy a Munka Törvénykönyve előírásai nem egyszerűen nem teszik lehetővé, hogy alkalmatlanság révén bárkit is elbocsássak. Számos kontraszelekcio útján ide került kollégát örököltem, akik, szerencsétlenek, tehetnek vagy nem tehetnek róla, de nem képesek egy normális műsört megcsinálni, vagy normális rádiós hangon megszólalni, mégis az idők végeztéig itt fognak dolgozni.” (Kondor Katalin, 2004: 7)

Megengedem, lehet ebben némi igazság, mégsem itt látom a legfőbb személyzeti problémát, hanem *ellenkezőleg*: éppen az eltávozott karakterek riasztó mértékében és a pótlásban.

Az alábbiakban olyan tehetséges és népszerű műsorkészítőket, szerkesztőket, riportereket sorolok föl, akik az elmúlt 15 év során nem tudtak vagy nem akartak a Rádióban maradni. Kényes, sőt veszélyes minden névsor, nem csupán a rajta szereplők, hanem még inkább a róla hiányzók miatt; tüstént elnézést is kérek azoktól, akik méltatlanul nem szerepelnek rajta. Nem vettem közéjük (pedig ők az igazi veszteség) az elhunytakat; s nem említem a *Rádió* műszaki, infrastrukturális és háttérben maradó szervező-szerkesztő gárdájának a veszteségeit sem. De elhagyom azok nevét is, akik szélsőséges politikai elkötelezettségük, szerepvállalásuk *révén vagy miatt* távoztak, jóllehet egykor valódi tehetségek, innovatív rádiósok voltak, s ennyiben bizony ők is sajnálatos veszteség.

Közel száz rádiós, akik hiányoznak a Bródy Sándor utca 5–7-ből – s bizonyára nem csupán e sorok írójának, még ha szubjektív értékítéletem, rádióhallgatói ízlésem belejátszhat is e névsor összeállításába: *Albert Györgyi, Avar Károly, Azurák Csaba, Balla Györgyi, Balogh József (Szeged), Bánhidi Emese, Barát József, Bárdos András, Bedő Iván, Bernát György, Bocskay Zsolt, Bolgár György, Bölcs István, Dorogi Katalin, Erdei Grünwald Mihály, Farkas Zoltán, Feuer András, Fiala János, Forró Evelyn, Forró Tamás, Frei Tamás, Friderikusz Sándor, Gálik Mihály, Göczey Zsuzsa, Gulyás Erika, György Gábor, Gyuricza Péter, Hadas Krisztina, Hajdu András, Havas Henrik, Izbéki Gábor, Juhász Judit, Kardos Ernő, Kereszty Gábor, Kert Attila, Kirschner Péter, Klemanovits Vera, Kovács Zoltán (Pécs), Körmendy Ferenc, Kőváry Katalin, Kunstár Csaba, László György, László József, László Péter, Luigits Tamás, Máder László, Magos György, Maronics Annamária, Martin Kovács Miklós, Márványi Péter, Mélykúti Ilona, Mester Ákos, Mihancsik Zsófia, Molnár János, Moskovics Judit, Nagy Izabella, Neuman Gábor, Nagy Márta, Narancsik Ágota, Nika György, Nyulász Gergely, Obersovsky Péter, Orbán Györgyi, Orosz József, Pálffy István, Pásztor Magdolna, Pikó András, Poór Csaba, Pusztai András, Rádai Eszter, Rangos Katalin, Rózsa Péter, Sárközy Erika, Sebes György, Seres László, Siklós András, Simkó János, Sipos Ildikó, Somogyi Nóra, Sváby András, Szalay Zsolt, Szécsi Éva, Szirányi János, Szőke György (Szolnok), Tarnói Gizella, B. Tóth László, Török Mária, Vajda Zsuzsa, Vámos György, Vándor Ágnes, Varga Lajos Márton, Verebes István, Verő Júlia, Vicsek Ferenc és még sokan mások.*

A fentiekben nevesített *hiányzók* között van, aki 1992 után maga állt fel. Az 1994 március elején lapátra tettek egy része később visszatérhetett s tért is, de van, akinek azóta újra távoznia kellett. 1997-től számosan voltak, vannak olyanok, akik nem elsősorban a magasabb jövedelem ígérete miatt, hanem azért engedtek valamilyen kereskedelmi rádió vagy tévé, napi- vagy hetilap hívásának, mert nem marasztalták őket, mert úgy érezték: „nincs rájuk szükség”. A kurzusváltások, a médiaháborúk és az ezeket leképező belső küzdelmek megrendítő nagyságrendű emberi veszteséggel, csonkulással jártak, s ebben a mindig is „természetes” *belső rivalizálások, pozícióharcok, személyes konfliktusok, jövedelemfeszültségek otromba nagypolitikai kihasználása, durva manipulálása az igazán riasztó*. Van alkotóereje teljében lévő, aki ma kényszernyugdíját „élvezi”, miközben több alkalmazkodó és lojális nyugdíjkorú, sőt 70 fölötti továbbra is (vagy újra) meghatározó poszton van. Vannak, akik sztárokká, vagyonossá lettek, de tehetségük megfakult, felőrlődött a piacon. Számosan viszont áldozattá váltak, marginalizálódtak, pályát, szakmát váltot-

tak, netalán elszegényedtek. S eközben a műsorokban mind több a műveletlen, tehetéstelen vagy középszerű, rosszul artikuláló és magyartalanul beszélő, „viszont” politikailag elfogult és a főnökei iránt szolgálatkész újdondász – tisztelet a kivételeknek!

Attitűdben, világszemléletben, formátumban, hangvételben, teljesítményben számos különbségre vall ez a névsor, de aligha a középszer emberei. S még kevésbé a „cenzurált pártállami hang” emblematisz negatív figurái. Kikerülésüket nem indokolhatja az egykori *Rádió* túlzottan magas létszámának – a technikai modernizációval és a pluralizálódással párhuzamosan – elkerülhetetlen csökkentése, a pénzüszűke sem. S a névsor tovább bővíthető lenne azokkal, akik bár (még?) ott vannak, de tényleges és méltó alkotási lehetőség híján. Akiktől már elvették meghatározó műsoraikat, akiket fegyelmik fenyegetnek véleményük nyílt megfogalmazása miatt. Mindenesetre semmivel sem indokolható ez a „világháborús” mértékű vér-, illetve hangvesztés; még ha magától értetődően nem „vádolható” is valamennyiük távozásáért a mindenkori vezetés. Némelyek szép karriert csináltak másutt, más rádióban, kereskedelmi televízióban, az üzleti életben vagy éppen az államigazgatásban, számosan azonban tehetségük kibontakozásának igazi esélyétől estek el, talán örökre, ami a *Rádióra* is visszaütött. De akárhogy is: a magyar nemzeti hangzáskultúra és köznyilvánosság lett hallhatóan szegényebb a *Magyar Rádióból* való eltűnésükkel.

Ha van felelőssége a Rádió vezetőinek (nem egyforma az 1990 utániaknak !), akkor az leginkább e roppant vérvesztés mértékének, a hozzá vezető légkörnek az előidézése, illetve eltűrése: a 3 K, a középszerűsödés, a karaktertelenítés és a kontraszelekcio humánpolitikája. Hogy tudatosságból-e vagy „csak úgy”, inerciaként, hogy politikai elfogultságból-e vagy informális utasításra, hogy személyes bosszúból-e vagy kicsinyes féltékenységből, avagy akár csak a tehetséggel szembeni figyelmetlenségből következett be mindez: most már szinte lényegtelen. Az elsődleges felelősség azonban a jobboldali politikai és médiaelité, amelyik rátelepedett a *Rádióra*, és komisszárokkal, belsős mamelukokkal, törlesztőkkel, „rajongókkal”, „megtérőkkel” vagy cinikus hatalomtechnikusokkal szövetségben szétzilálták azt az érzékeny idegszövetet, amely az évtizedek során szervesen és mégis innovatívan fejlődött.

A hallható „eredmény” minden médiapolitikai fejtegetésnél többet mond, még ha természetesen maradtak is nagy nevek, bátor utóvédharcosok, igazi tehetségek és értékes műsorok. Ők azonban többnyire elszigetelődve, egymás iránt sem nagyon szolidárisan, saját – gyakran csökkentett idejű – műsorukba zárva, elszürkülő környezetben, rossz akusztikai térben rádióznak. A pártállami időkben is vibráló rádiós műhelymunka és emberi légkör, a nagy beszélgetésektől pezsgő *citoyen* vitakultúra, az egész magyar szellemi életre roppant vonzerőt gyakorló termékeny rádiós aura – melynek egyik fő színtere és egyúttal metaforája volt a *Pagoda*, híres írók, tudósok, színészek, zeneművészek, riporterek és szerkesztők agóra-kávézója, valamint az ilyen című, „persze” fölszámolt szakmai folyóirat is – a politikai szabadság kibontakozásának másfél évtizede alatt paradox módon elszívárgott.

Ha arcokról, egyéniségekről van szó egy szellemi-kulturális műhely kapcsán, nem kerülhetjük meg azt a kérdést: mikor milyen *személyzeti, humánpolitikai felfogás* intézményesült és valósult meg. Ez a koncepcio és gyakorlat – a történelmi keretek és korlátok közepette – maga is egyéniségfüggő: a mindenkori *első számú vezető* karakterén és képességein múlik. A *Magyar Rádió*nak eddigi, közel nyolc évtizedes története során a hosszabb ideig „uralkodó” vezetői között két nagy formá-

tumú, meghatározó súlyú elnöke volt: Kozma Miklós és Hárs István. Egyikük jobb-, másikuk baloldali világnézetű. Mindkettő egy-egy tekintélyelvű rendszer (korántsem szolgai) elkötelezettje, reprezentánsa, de mindkettő a Rádió – mégoly relatív – szakmai autonómiájának a kiépítője és védelmezője. Minőségérzékeny, az intézményi érdeket és értékeket elsődlegesnek tekintő személyiségek, karizmatikus vezetők, akik ugyanakkor tehetségpártiak voltak, lett is konfliktusuk belőle „fölfelé”. Nem akarnám túldimenzionálni a párhuzamot, a kétféle tekintélyelvű rendszer közé sem tenném ki a „totalitáriánizmus” egyenlőségjelét, de több mint érdekes pályájuk elmentés irányultságuként is szembetűnő analógiája. Mindketten korábban az államapparátus elitjébe tartoztak, kívülről, bizonyos értelemben ejtőernyősként kerültek a médiába, de megszerették és megtanulták, majd modernizálták azt. Hárs István ideje alatt vált a *Magyar Rádió* az ország talán legnagyobb hatású és tekintélyű kultúráközvetítő közszolgálati intézményévé, amiben persze kitűnő szakemberek is segítségére voltak, mindenekellett dr. Kiss Kálmán elnökhelyettes. A *Rádió* – bár nem egy botrányal, letiltással terhelve – az egypártrendszer korlátozott és irányított nyilvánosságán belül elérhető fokozatos reformok „maximumává”, vonzó értelmiségi és kulturális alkotóműhelyé nőtte ki magát.

Hárs István ma, 80 évesen is őrzi tekintélyét a szakmában és a rádiósok immár virtuális közösségében. Rangját nem hatalmi pozíciójának, hanem emberi minőségének, az elvszerűséget és a tépelődést toleranciával és gyakorlatiassággal ötvöző habitusának, továbbá a szakembereket tisztelő igényességének köszönheti. Természetesen ő is számos dologban tévedett s korántsem csupán szocialista álmai és meggyőződése megvalósulási esélyeit illetően. Fegyelmezett pártállami vezetőként ugyanakkor többnyire magára vállalta a „balhékat”, mintsem hogy kiszolgáltassa vétlen vagy hibázó munkatársait. Az is tünetértékű, hogy 1988 nyarán azért készítették nyugdíjba vonulásra, mert – úgymond – hagyta kicsúszni a Rádiót a párt kezéből, s utódját, Hajdu Istvánt alapvetően a „rendcsinálás” feladatával bízták meg. (Hogy Hajdu idejekorán felismerte ennek a szerepvállalásnak a lehetetlenségét és igyekezett az intézményt megvédve-beilleszteni a rendszerváltás média-, illetve rádiópolitikai keretei közé, az viszont az ő rugalmasságát és tanulékonyágát dicséri, de ez már más történet. Későbbi szerepéről pedig a fentiekben már írtam.) Mindenesetre Hárs egész rádióvezetői életműve maga is hozzájárult ahhoz, hogy az általa egyébként nem akart kapitalista rendszervisszaváltás viszonylag békésen menjen végbe, továbbá ahhoz, hogy az átmenet éveiben a *Rádió* magas színvonalon teljesített és a legszélesebb társadalmi bizalmat élvezte az ország közintézményei közül.

Epilóg?

Nosztalgjának, visszaútnak természetesen nincs helye. Ha másként, ha kedvezőbben alakult volna is a *Magyar Rádió* médiapolitikai játéktere, valamint vezetőinek kiválasztása és sorsa, a piacgazdaság, a globalizáció, az információs társadalom és a médiapluralizmus „rendszerváltása” *szükségképpen* akkor is *leértékelte volna* az egykor monopolhelyzetű intézményt s általában a közszolgálati rádiózást. De korántsem volt törvényszerű, nem volt eleve lefutott s még kevésbé fátumos mindaz, ami történt. A *Rádió* az elmúlt 15 év során nemcsak hallgatói jelentős részét veszítette el, hanem épphogy megszerzett, néhány évig élvezett függetlenségét is. Közvetlenül vagy közvetve mindegyik parlamenti többség, illetve kormányzat felelős ezért, de leginkább az 1990–1994 és az 1998–2002 között regnálók.

Emlékeztetek arra, hogy az első ciklus idején a radikális Csurka István volt a kormánypárti médiapolitika informális mozgatója (akivel Antall József miniszterelnök is alig bírt), még ha formálisan a „szalonképesebb” Kulin Ferenc lett is a végrehajtó. Van máig ható felelőssége a baloldali és liberális pártoknak, illetve az MSZP–SZDSZ-kormánynak, hogy 1995 végén olyan médiatörvény született, „ami-lyen”, még ha az akkori ellenzéki pártokkal való megegyezés szándéka tiszteletre méltó is. A Fidesz-kormányzat 1998 végétől – később az Alkotmánybíróság által is törvénysértőnek minősített, de nem korrigált módon – az eredeti nyolc helyett 16 tagú rádiókuratóriumi elnökséget választatott az Országgyűléssel. A cél az volt, hogy az akkori kormánypártok és a magát ellenzékiként deklaráló MIÉP – jól érzékelhető összejátszás jegyében – 2/3-os többséggel rendelkezhessenek a tulajdonosi kezelő testületben és folyamatos nyomás alatt tarthassák az rt. menedzsmentjét. „Sikerült”.

Ugyancsak jogsértő módon, a parlamenti demokrácia arcul csapásával kényszerítette ki a Fidesz-kormány 2000 februárjától a csak kormánypártiakból álló, immár négy fős, teljhatalmú csonka kuratóriumi elnökség megválasztását, amely biztosította az akkori hatalmi elitnek tetsző további személyi és szervezeti döntések „legitimítását”, 2001-ben pedig (2005. július végéig tartó hatállyal) Kondor Katalin *de facto* elnökké választását. A kontrollintézmények semmibe vételére vall, hogy a jobboldali pártpolitikusból, országgyűlési képviselőből rádiókurátorrá lett dr. Lukács Tamást tették meg „szakemberként” a „független” felügyelő bizottság elnökének, aki – mindemellett – egy jobboldali párt vezetőjeként, szövívőjeként is szerepet vállalt. A Rádió elnökének így szinte korlátlan lehetőségei nyíltak a személyzeti, a műsorpolitikai, a szervezeti és a gazdasági döntések meghozatalára, az intézmény külső kapcsolatainak és PR-jának kialakítására. Immár visszafordíthatatlanul – a 2002-es választások és kormányváltás után a kuratóriumba bekerült másik oldal bírálatai, megkésett korrekciós kísérletei ellenére is.

A jobboldali politikai erők 1990 óta hirdetik és gyakorolják azt a projektet, hogy meg kell dönteni a szerintük liberális-baloldali arculatú sajtó- és médiahatalmat, át kell alakítani az „ő” televízióik, rádióik, napi- és hetilapjaik uralta nyelvpolitikai küzdőteret, tehát úgynevezett *mediaegyensúlyt* kell teremteni és új, saját médiaelitet fölnevelni, helyzetbe hozni. De legalábbis saját „polgári-nemzeti médiát” kell létrehozni – alternatívaként. Mindez a tulajdonosi-hatalmi szerkezet és arculat gyökeres átalakítását jelentené. Nem akarok belemenni annak a részletes vitatásába, hogy igaz-e a „balliberális hegemoniára” vonatkozó kiinduló tézis (nem igaz!), s hogy mit jelentene, milyen abszurdítás lenne a közszolgálati média politikai kettévágása, bár értem és részben megértem indokaikat. Az azonban tény, hogy az önmagát *a nemzetiként* deklaráló, „két Magyarország”-ot vizionáló politikai jobboldal – kormányon vagy ellenzékben – meglehetősen eredményességgel dolgozik ezen az áthangoláson. Teszi ezt a közpénzt nem kímélve, korlátlanul terjesztve rágalmakat, hazugságokat, harsány és harcias médiabrigádokat futtatva, Illyés Gyula metaforájával: „magán-szorgalmú kutyák”-at hergelve – s mindebben persze olykor megvan a liberális és baloldali médiapolitika közvetett felelőssége is. Ha magántulajdonú intézményekről lenne csak szó, akár még „rendben” is lehetne a „saját”, jobboldali arculatú médiumok létrehozásának igénye, ám állami pénzből létrehozott alapítványok, illetve a törvény védte közszolgálati intézmények esetén ez több, mint elfogadhatatlan.

Privát beszélgetésekben egyes jobboldali politikusok, rádiókurátorok alkalmassint elfogadják a *Magyar Rádió* műsorpolitikai egyoldalúságaira vonatkozó kritikák

nagy részét, de hozzáteszik: „legalább” a *Rádió* lehessen az övék, így van némi „médiagyensúly”, mondván: „úgyis a tiétek a köztévé, a három kereskedelmi tévé, a vidéki napilapok zöme és a *Népszabadság*”. Hogy mi kié, azon lehetne vitatkozni. Nekem baloldali létemre sem kellene baloldali *köztelevízió és közrádió*. „Csak” színvonalas és tárgyilagos, elfogulatlanul kritikus és vonzó, elemző és szórakoztató. Korszerűen nemzeti és európai.

A közpénzekből működtetett *Magyar Rádió* ma nem kormányfüggő (ennyiben teljesültek a 15 évvel ezelőtti vágyak). Ám nem is független és szabad, hiszen – legalábbis tájékoztató és politikai műsorainak nagy részével – jobboldal-függő, (pillanatnyilag éppen) ellenzéki szócső (ennyiben viszont nem valósult meg az egykori és az 1996-os törvényi célkitűzés). De nem is önmagában a *politikai függetlenség* hiánya a Magyar Rádió Rt. fő problémája, hanem – ettől persze elválaszthatatlanul – a *minőség, a hallgatóság és a megújulási képesség elvesztése*. Találónak bizonyultak Kéri László keserű iróniával fogalmazott 2004-es tavaszi sorai:

„Elmozdítani a közszolgálati rádió és televízió elnökét legalább olyan nehéz, mint helyettük újat találni. Ha nem lop, csal, sikkaszt (s azt is nyilvánvaló módon), akkor maradhat, hiszen a vezetett intézmény szétesése, szakmai lezüllése nem elegendő ok eltávolítására. Miként szembetűnő politikai elfogultsága sem az. Mert ami az egyik tábor számára vérlázító, az a másik fél esetében éppen annak a bizonyítéka, hogy az illetőt minden áron meg kell védeni.” (Kéri László, 2004: 86).

A 400-at meghaladó televízió és a 170 körüli rádióadó Magyarországon, az elüzletiesedés, a bulvárosodás globális folyamatai közepette nem könnyű helytállni egy tiszteletre méltó hagyományú, de egyúttal nagy tehetetlenségi nyomatékú, költséges és a politika hullámzásainak kitett közszolgálati intézménynek. Arra, hogy legyen újabb – legalább – 15 *valódi* éve, még sincs más esély, mint hogy *egyidejűleg* állítsa helyre szakszerű, törvényes működését, korrigálja műsorpolitikai elfogultságait és gyökeresen újuljon meg hangvételében, infrastruktúrájában, nemzeti-közszolgálati küldetésében, színvonalában.

Irodalom

- Ágh Attila (2002) Médiavilág Magyarországon. In: Enyedi Nagy Mihály & Polyák Gábor & Dr. Sarkady Ildikó (szerk.) *Magyarország. médiakönyve 2002*. Budapest: ENAMIKÉ.
- Bajomi László Péter (2000) *Közszolgálati rádiózás Nyugat-Európában*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Bajomi-László Péter (2001) *A magyarországi médiaháború*. Budapest: Új Mandátum, 2001.
- Bajomi-László Péter (2002) Az Orbán-kormány és a média autonómiája. *Népszabadság*, március 13. 12. p.
- Bajomi-László Péter (2004) *Sajtó, szabadság. Médiapolitikai alternatívák*. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola.
- Barát József (2002) Magyar Rádió: hang – szálak. *Népszabadság*, november 23.
- Bolgár György (2000) *Beszéljünk meg!* Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Császi Lajos (2003) A média tabloidizációja és a nyilvánosság átalakulása. *Politikatudományi Szemle* 2. sz.
- Farkas Zoltán (1990) Hadijelentés. Harcok a sajtó körül – Adalékok egy vitához. *Mozgó Világ*, 7. sz.
- Farkas Zoltán (1991) Hadijelentés II. Újabb harcok a sajtó körül. (A brit kapcsolat.) *Mozgó Világ* 7. sz.
- Farkas Zoltán (1993) Búcsú az egykorvolt céttől. *Népszabadság*, december 24.

- Farkas Zoltán (1997) Médiaháborúból médiaválságba? In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.) *Magyarország politikai évkönyve 1997*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar központja Alapítvány.
- Gálík Mihály (1997) Van törvényünk... *Jel-Kép*, 1. sz.
- Gálík Mihály (2000) *Médiagazdaságtan*. Budapest: Aula.
- Gálík Mihály & Horvát János & Sente Péter (2003) Szakértői vitaanyag egy új médiatörvény koncepciójához. In: Enyedi Nagy Mihály & Polyák Gábor & Dr. Sarkady Ildikó (szerk.) *Magyarország médiakönyve 2003*. Budapest: ENAMIKÉ.; www.kancellaria.gov.hu/media_vitaanyag; Vita egy új médiatörvény-koncepcióról (2003) Sente Péter, Agárdi Péter, Bayer Judit, Cseh Gabriella, Gellért Kis Gábor, Haraszti Miklós, Molnár Péter, Nahlik Gábor, Szalai Annamária, Szekfü András írásai. *Médiakutató*, tél.
- Gallup-jelentés a Magyar Rádió műsorainak fogadtatásáról*. Magyar Gallup Intézet, 1998-tól folyamatosan, havonta.
- Gellért Kis Gábor (2002) A szóértés esélytelensége. *Élet és Irodalom*, augusztus 9.
- Gellért Kis Gábor–Dr. Ballai Éva (2003) A köznyilvánosság működéséről szóló törvény koncepciója. Szakmai vitaanyag. In: Enyedi Nagy Mihály & Polyák Gábor & Dr. Sarkady Ildikó (szerk.) *Magyarország médiakönyve 2003*. Budapest: ENAMIKÉ.
- Göllner András (2002) A bokszeccs. Adalékok a polgári médiaegyensúly fogalmához. *Magyar Hírlap*, augusztus 24.
- Gyórfy Miklós (2004) „Ez egy nagy összjáték volt”. Rádai Eszter interjúja. *Médiakutató*, nyár
- Gyórfy Iván (2003) Hallgatni arany. A közszolgálati rádió egy éve (2002. nyár–2003. ősz). In: Enyedi Nagy Mihály & Polyák Gábor & Dr. Sarkady Ildikó (szerk.) *Magyarország médiakönyve 2003*. Budapest: ENAMIKÉ.
- György Péter (1998) *A digitális éden*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- György Péter (1999) Ismétlődő vagy új médiaválság. *Élet és Irodalom*, február 5.
- György Péter (2003) A mélypont. Televíziózás Magyarországon. *Filmvilág*, 5. sz.; www.filmvilag.hu/
- György Péter (2003) Közszolgálat a globális technokultúra korában (a Magyar Rádió lehetséges stratégiája). Készült a Magyar Rádió Közalapítvány kuratóriumának megrendelésére. *Kézirat*, Budapest, január.
- Győri László (2004a) A tízéves háború. *168 Óra*, március 4.
- Győri László (2004b) Kondor Katalinnak, a Magyar Rádió elnökének. *Népszabadság*, július 13.;
- Kondor Katalin (2004) válasza és Győri László viszontválasza. *Népszabadság*, július 27.
- Hajdu F. András (2001) A szerda reggeli szokásos. *Élet és Irodalom*, december 7.
- Halmi Gábor (2002) *Kommunikációs jogok*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Hargitai Henrik (2000) Magyar rádiók a hálózaton. A hazai internetes rádiózás első 5 éve. *Magyar Média*, 4. sz.; www.muosz.hu
- Horvát János (2003) Mélyrepülés. *168 Óra*, április 30.
- Kenedi János–Mihancsik Zsófia (1993) „Új időszámítás” a Magyar Rádióban. *Magyar Hírlap*, június 3.
- Kéri László (2000) *Hatalmi kísérletek. Kormányok, politika, média 1989 és 2000 között*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Kéri László (2003) Nyilvánosság az új évtized elején. In: Enyedi Nagy Mihály & Polyák Gábor & Dr. Sarkady Ildikó (szerk.) *Magyarország médiakönyve 2003*. Budapest: ENAMIKÉ.
- Kéri László (2004) A Medgyessy-kormány és a médiapolitika – félidei számvetés. *Médiafigyetek* 1. sz., május.
- Kondor Katalin (2004) „A magam részről mindent megteszek.” Szócs Zoltán interjúja a Magyar Rádió elnökével. *Magyar Fórum*, július 22.
- Lázár Guy (1990) Mi legyen a Rádióval? *Élet és Irodalom*, szeptember 21.
- Lévai Béla (1992) *A rádió és a televízió krónikája 1986–1990*. Budapest: Magyar Rádió.
- A Magyar Rádió Közalapítvány éves beszámolója a Magyar Köztársaság országgyűlése számára 1997–2003*.
- A Magyar Rádió hallgatottságának alakulása 1998–2004*. Budapest, Szonda Ipsos, 2004. április.

- Matkó István, szerk. (2002) *Viharjelzés a Rádiófronttól*. Budapest: M&H Communications Intelligence Unit, április.
- Mihancsik Zsófia (2003) A pikszis [A Bolgár György-ügy]. *Magyar Narancs*, november 13.
- Molnár Péter (2001) Gyűlöletbeszéd Magyarországon. *Élet és Irodalom*, október 26.
- Molnár Péter (2002) A független közmédia létrehozásának kudarca Magyarországon. *Élet és Irodalom*, november 8.
- Monori Áron (2004) Kampány és közszolgálat. *Élet és Irodalom*, július 30.
- Ormos Mária (2000) *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós*. Budapest: PolgArt Könyvkiadó.
- Pokol Béla (1995) *Médiahatalom*. Budapest: Windsor Kiadó.
- Rádai Eszter (2002) „A Magyar Rádióban mostanság macskákat etetnek.” Lugosi Viktória interjúja. *Mozgó Világ*, 3. sz.
- Simkó János (2000/2001) Ténysebesség, hangrobbanás. A médiatérkép változásai 1990 és 2000 között. *Monitor*, 2000. december–2001. január.
- Simkó János, szerk. (1995) RÁK Riport [Tanulmányok a Magyar Rádió korszerűsítéséről.] *Kézirat*. Budapest: Magyar Rádió, június.
- Sükösd Miklós (1992) Médiaháború Magyarországon. A kormány és az MDF médiapolitikája 1990–1992. *Mozgó Világ*, 10. sz.
- Sükösd Miklós (1993) Az alternatív nyilvánosság. *Mozgó Világ*, 11. sz.
- Sükösd Miklós (1996) Információs szabadság, pénz és hatalom – az állami és a nonprofit szektor. *Mozgó Világ*, 9. sz.
- Sükösd Miklós–Csermely Ákos, szerk. (2001) *A hír értékei. Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*. Budapest: Média Hungária Könyvek.
- Szente Péter (2002) Közszolgálati kútmérgezés. *Népszava*, augusztus 9.
- Szente Péter (2004) Liberális médiapolitika. *Médiafüzetek* 1. sz.
- Szirányi János (2004) A Magyar Rádió zenei műsorpolitikájáról az 1980-as évektől napjainkig. *Kézirat*, február.
- Szirányi János (2004) Média politika belülről és kívülről. (A Magyar Rádió a politika sodrában.) *Médiafüzetek*, 1. sz.
- A Szonda Ipsos–GfK Hungária Rádió Navigátor 2004. júniusi adatbázis az országos rádiók hallgatottságáról. Közreadja a DSH médiavállalat 2004 júliusában: www.dsh-online.hu/1
- Terestyéni Tamás (2003) Vizsgálat a „Vasárnapi Újság” című rádióműsorról. *Médiakutató*, tavasz.
- Terestyéni Tamás, szerk. (1995) *Közszolgáltatóság a médiában. Ábránd vagy realitás?* Tanulmányok. Budapest: Osiris/MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.
- Terestyéni Tamás, szerk. (1997) *Médiakritika. Tanulmányok a média kritikai megközelítéseinek témaköréből*. Budapest: Osiris/MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.
- Vámos György (2004) Rádiósirató. *Kézirat*, február.
- Varsányi Gyula (2000) A nyomtatott sajtó, a rádiózás és a televíziózás Magyarországon. In: Enyedi György (szerk.) *Magyarország az ezredfordulón. Ország tanulmány*. Budapest: CEBA Kiadó.
- Vásárhelyi Mária (1997) A vanás ára. *Élet és Irodalom*, április 18.
- Vásárhelyi Mária (2002) A kulturális káosz szerencselovagjai. *Élet és Irodalom*, február 1.
- Vásárhelyi Mária (2002) Médiahasználat, tájékoztatói szokások, médiumok presztízse. In: Terestyéni Tamás (szerk.) *Magyarországi médiumok a közvélemény tükrében*. Budapest: ORTT.
- Vásárhelyi Mária (2004) Búcsú a médiától. *Élet és Irodalom*, május 7.
- Vita a nemzeti televíziózásról a Népszabadság hasábjain: Pálincás József: A nemzeti televíziózás esélyei. 2003. november 19.; Horvát János: Nemzeti vagy párttévé? 2003. december 11.; Zsolt Péter: A hibákat ott kell keresni, ahol vannak. 2003. december 11.
- Závecz Tibor (1999) Főszerepből karakterszerep. (A média presztízse a magyar lakosság körében 1988 és 1998 között. In: Sárközy Erika (szerk.) *Rendszerváltás és kommunikáció*. Budapest: Osiris Kiadó–Erasmus Intézet.
- Zöldi László (2004) Méz és korbács – Az Orbán-kormány médiapolitikája. *Médiafüzetek* 1. sz.
- Zsolt Péter (2002) Média a sajtószabadság korában. *Népszabadság*, április 12.
- Zsolt Péter (2004) Ördögi kör. *Élet és Irodalom*, április 2.

- Köszönöm továbbá mindazoknak a rádiósnak és rádiósnak a véleményét, kiegészítéseit, akik hozzájárultak tanulmányom véglegesítéséhez.
- A tanulmány szerzőjének a témakörbe vágó írásai, dokumentumai
- Mitől nemzeti a Rádió? *Új Fórum*, 1989. 11. és 12. sz.
- A magyar rádiózás és a kultúra. Készült a Gazdaságkutató Intézet megrendelésére. *Kézirat*, 1991. augusztus.
- Rádiós „még” és „már”. Varsányi Gyula interjúja. *Kultúra és Közösség*, 1998. 1.
- „A Rádió még mindig nem jutott túl az átalakulás kínjain.” Soltészky Tibor és Vándor Ágnes interjúja. *Pagoda*, 1999. 11–12.
- „A megfélemlítés légkörét mindennap tapasztalom”. Györffy Iván interjúja. *Mozgó Világ*, 2000/3. Végjáték a Magyar Rádióban. *Népszava*, 2000. szeptember 6.
- Jubileumi rombolás, avagy a hatalom akarása. A hetvenöt éves Magyar Rádió az ezredfordulón. *Monitor*, 2000. december–2001. január, I. évf. 3. sz.
- Kultúra és média a magyar ezredfordulón*. Pécs: PTE TTK FEEFI, 2002.
- „24 óra alatt repültek?” *Népszabadság*, 2002. július 29.
- Érvek és perek a Rádió körül. *Népszava*, 2002. november 8.
- Vaklárma harangszóval. Esettanulmány a rádiós Déli harangszó körüli műballhérol és egy valódi konfliktussorozatról. *Mozgó Világ*, 2002. 11. sz.; www.mozgovilag.hu
- Búcsú a Bródy Sándor utcától? Avagy a közszolgálati rádiózás alternatívája. In: Enyedi Nagy Mihály & Polyák Gábor & Dr. Sarkady Ildikó (szerk.) *Magyarország médiakönyve 2002*. Budapest: ENAMIKÉ; www.mediakonyv.hu
- Ki bünteti a Magyar Rádiót? *Népszava*, 2003. okt. 14.; www.nepszava.hu
- Glosszák Gálik Mihály, Horvát János és Sente Péter 2003. nyári médiatörvény-koncepciójának margójára. *Médiakutató*, 2003. tél.
- A médiapolitika kétszer három hónapja (2003 őszétől–2004 tavaszáig). Szakértői tanulmány a Miniszterelnöki Hivatal Stratégiai Elemző Központja számára. *Kézirat*. Budapest, 2003. november.
- Honnan hová? Avagy: veszélyben van-e a nemzeti kultúra az új évszázad elején, s ha igen, mi veszélyezteti? In: Ördögh Szilveszter (szerk.) *Magyar jelentés-árnyalatok*. Budapest: Kosuth Könyvkiadó – XXI. Század Társaság, 2004.
- A magyar baloldali médiapolitika (azaz médiafelfogás) paradoxona. *Médiafüzetek*, 2004. 1. sz.

A Dráva vízenyős ártere